

سعدونديان، سيروس و اتحاديه، منصوره. آمار دارالخلافة تهران: اسنادى از تاريخ اجتماعى تهران در عصر قاجار.
تهران: نشر تاريخ ايران، ۱۳۶۸، چاپ اول، ۶۵۱ص.

Sa‘dvandiyān , Sirus ve Ittihadīyah, Mansurah. *‘Amar-i Dar al-Khilafah-i Tihrah: Asnadi az Tarikh-i Ijtima‘i-i Tihrah dar ‘Asr-i Qajar*. Tehran: Markaz-i Furush, Nashr-i Tarikh-i Iran, 1990/1991, 1. baskı, 651 s.

ÖZET

Başkent’in İstatistikleri, Tahran (Kaçar Hanedanı Döneminde Tahran’ın Toplumsal Tarihine Dair Belgeler)

آمار دارالخلافة تهران: اسنادى از تاريخ اجتماعى تهران در عصر قاجار

Bu kitap Kaçar Hanedanı dönemine ait üç belgeden oluşmaktadır. Çalışmanın Giriş kısmında bu belgelere ait referans bilgileri sıralanmıştır.

Bu belgelerden ilki olan “Muhteşem Başkent Tahran’da Ev ve Diğer Binaların Sayısı” 1852 yılına aittir. Dört satırlık bir girişten sonra, belge “evlerin sayısı”, dinî ritüel yerleri (Takiyyah), mabetler, camiler ve dükkanların bir listesini sunmaktadır. Bu belgede evler sıradan vatandaşlara ve uşaklara ait olmaları bakımından sınıflandırılmıştır. Ermeni, Türkmen ve Yahudi nüfus ile esnaf uşaklar kategorisine dâhil edilmiştir. Şehrin Ark, Oudlajan, Pazar, Sangelaj, Chalimeydan ve şehir kapılarının dışındaki birkaç diğer meskûn mahalli kapsayan yakın çevresini tasvir ederken, evlerin listesi başnazır, prensler, hanlar ve bunların uşaklarının evleri ile başlamakta; ulema ve diğer alimlerin evleri sıralandıktan sonra, sıradan

vatandaşların evleriyle devam edilmektedir. Ne var ki, evlerin yapısal özellikleri ile fiziki yerleşimleri hususuna değinilmemiştir. Sonuç kısımlarında belge dinî ritüel yerlerinin (Takiyyah), okulların, camilerin, tophanelerin, ambarların, mabetlerin, sağlık kliniklerinin, silah ambarlarının ve kullanılmayan arsaların toplam sayısını vermektedir.

Sekiz sayfalık bir metin olan ikinci belgenin başlığı “Hamî Başkent’in Mukim Nüfusunun Coğrafyası”dır. Belge, Abdul-Gaffar Mojnem-Bashi tarafından 1869 yılında neşredilmiştir. Bu belgenin dört sayfası istatistiksel yaklaşımın yöntem ve noksanlıklarının ele alınmasına ayrılmıştır.

Son belge “Muhteşem Başkent’in Siperlerinin Yakınındaki Binaların Tespiti ve Kaydı,” Akhzar Alishah tarafından hazırlanmıştır ve 1899 yılına aittir. Yakın çevreyi sınıflandırmakta kullandığı yöntem birinci ve ikinci belgede kullanılanla aynıdır. Ne var ki, Mozafareddin Şah dönemine ait olan üçüncü belgede, yakın çevreye verilen isimler ve sınıflandırma değişmiş ve “meskenler” olarak anılmaya başlanmıştır. Bu genellikle “mebus” unvanına sahip insanların isimlerine göre yapılmıştır: “Mebus Aziz’in meskeni” gibi. Bunun yanında birçok geçiş alanı “zabita” sıfatıyla anılmaya başlanmıştır: “Abbas Zabıtası” adı verilen geçiş alanı gibi.

Belgelerden birinin başlığında “coğrafya” sözü yer almasına rağmen bu belgelerden hiçbiri bir Tahran haritası içermemektedir. Aynı zamanda, üç belge de, Nasserdin Şah’ın hükümrânlığının ilk ve orta dönemleri ile oğlu Mozaffaredin Şah Kaçar’ın hükümrânlığının ilk dönemlerindeki Tahran’ın kentsel mekânına dair bir algı yaratmaktadır. Bu haliyle kitap, tarihçiler ve antropologlar için olduğu kadar şehir planlaması araştırmacıları için de dikkate değer ölçüde ilgi çekici olabilir.

Iraj Esmailpour Ghoochani

Çeviren Metin Yeğenoğlu